

Terrorismen – ett hot mot den personliga integriteten?

(HS-IKI-EA-04-621)

Jan Lindblom (d00janli@student.his.se)

*Institutionen för datavetenskap
Högskolan i Skövde, Box 408
S-54128 Skövde, SWEDEN*

Examensarbete inom informationssystemutveckling under vårterminen 2004.

Handledare: Jonas Hultèn

[Terrorismen – ett hot mot den personliga integriteten?]

Examensrapport inlämnad av Jan Lindblom till Högskolan i Skövde, för Kandidatexamen (B.Sc.) vid Institutionen för Datavetenskap.

[2004-10-13]

Härmed intygas att allt material i denna rapport, vilket inte är mitt eget, har blivit tydligt identifierat och att inget material är inkluderat som tidigare använts för erhållande av annan examen.

Signerat: _____

Terrorismen – ett hot mot den personliga integriteten?

Jan Lindblom (d00janli@student.his.se)

Sammanfattning

Med terrordådet i New York den 11 september 2001 och USA:s deklarerade krig mot terrorismen, styrdes den globala utvecklingen om där övervakning tenderar att bli alltmer accepterat. Kritiker varnar för att de övervakningssystem som utvecklas riskerar att leda mot ett framtida övervakningssamhälle, där stora grupper av medborgare riskerar att få sitt integritetsskydd i det närmaste upphävt.

Denna studie undersöker därför om den internationella terrorismen efter den 11 september lett till en ökad övervakning som på sikt kan hota den personliga integriteten i Sverige.

Studien kan inte påvisa en ökad övervakning efter den 11 september, men visar däremot på en del andra resultat. Även om det inte går att påvisa en ökad övervakning så visar den ändå på att terrorismen är ett hot mot den personliga integriteten. Den visar även på att Sverige inte kan neka till eventuella krav på ökad övervakning på grund av medlemskap i olika sammanslutningar.

Nyckelord: Övervakning, Personlig integritet, Terrorism

Innehållsförteckning

1 Inledning	1
2 Bakgrund	2
2.1 Terrorism	2
2.1.1 <i>Nationalencyklopedins definition av terrorism</i>	2
2.1.2 <i>Internationell terrorism i denna studie</i>	2
2.2 Personlig integritet	2
2.3 Övervakning	3
2.3.1 <i>Butiker</i>	3
2.3.2 <i>Kameraövervakning</i>	3
2.3.3 <i>Biometri</i>	4
2.3.4 <i>Trafikdata</i>	4
2.3.5 <i>Övervakning på arbetsplatser</i>	4
2.4 USA efter den 11 september	5
2.4.1 <i>USA PATRIOT Act</i>	5
2.4.2 <i>TIA</i>	5
2.4.3 <i>Capps 11</i>	6
2.4.4 <i>Echelon</i>	6
2.5 Europeiska Unionen efter den 11 september	6
2.5.1 <i>Madrid den 11 mars</i>	7
2.6 Sverige efter den 11 september	7
2.6.1 <i>11 september-utredningen</i>	7
3 Problem	9
3.1 Problemområde	9
3.2 Problemprecisering	9
3.3 Avgränsning	9
3.4 Förväntat resultat	9
4 Metod	10
4.1 Litteraturstudie	10
4.2 Intervju	10
5 Genomförande	12
5.1 Val av respondenter	12
5.2 Utformning av intervjuunderlag	13

5.3 Genomförande av intervjuer.....	13
5.4 Presentation av medverkande myndighet.....	14
5.4.1 Rikspolisstyrelsen	14
5.5 Presentation av deltagande riksdagsledamöter	14
5.5.1 Riksdagsledamot 1.....	14
5.5.2 Riksdagsledamot 2.....	14
5.5.3 Riksdagsledamot 3.....	14
5.5.4 Riksdagsledamot 4.....	14
5.5.5 Riksdagsledamot 5.....	14
6 Materialpresentation	15
6.1 Svar från myndighet.....	15
6.1.1 Rikspolisstyrelsen	15
6.2 Svar från riksdagsledamöter.....	16
6.2.1 Riksdagsledamot 1 (Vp).....	16
6.2.2 Riksdagsledamot 2 (C).....	16
6.2.3 Riksdagsledamot 3 (Fp).....	17
6.2.4 Riksdagsledamot 4 (Mp).....	17
6.2.5 Riksdagsledamot 5 (C).....	18
7 Analys	19
7.1 Analys av varje enskild fråga.....	19
7.1.1 Anser du att terrorismen är ett hot mot den personliga integriteten i Sverige? .19	
7.1.2 Vilka effekter kan terrorismen få för skyddet för den personliga integriteten i Sverige?	19
7.1.3 Har vi sett några effekter av en ökad övervakning i Sverige?	20
7.1.4 Anser du att lagen är tillräcklig för att skydda den personliga integriteten?.....	20
7.1.5 Kommer Sverige att kunna motstå ett eventuellt krav om ökad övervakning från vår omvärld?.....	20
7.1.6 Vilka risker ser du om nya säkerhetssystem tas i bruk för att förhindra nya terrordåd?	21
7.1.7 Vilka effekter tror du att nya terrordåd skulle få?	21
7.1.8 Övervakning i allmänhet - går vi mot ett övervakningssamhälle?	21
7.2 Sammantagen analys.....	22
8 Slutsatser	24
9 Diskussion.....	25
9.1 Granskning av resultatet.....	25
9.2 Faktorer som kan ha haft inverkan på resultatet.....	25

9.2.1 Erfarenhet av intervjuundersökning.....	25
9.2.2 Respondenterna.....	25
9.3 Erfarenheter	26
9.3.1 Planeringen.....	26
9.3.2 Intervjuer.....	26
9.4 Förslag på fortsatt arbete.....	27
Referenslista	28

Bilaga - Kommissionen garanterar skydd av transatlantiska flygpassagerares personuppgifter

1 Inledning

Det moderna samhället utvecklas i allt snabbare takt med hjälp av en ökad datorisering. Detta medför att allt fler uppgifter som rör vårt privatliv kan samlas in och bearbetas på olika sätt. Förutom de legitima behov som finns, så följer också en ökad risk att uppgifterna behandlas på ett sådant sätt att den personliga integriteten kränks. Med händelsen i New York, när två passagerarflygplan kapades och styrdes in i World Trade Center den 11 september 2001, styrdes enligt Ström (2003) den globala utvecklingen om där övervakning tenderar att bli alltmer accepterat.

Den nuvarande epoken präglas enligt Olsson (2003) av två skeenden. Det ena är IT-samhällets framväxt, där människor i allt högre grad kommunicerar information om sig själva i dåligt skyddade elektroniska nätverk. Det andra är USA:s deklarerade krig mot terrorismen som den övriga västvärlden med varierande hänförelse deltar i. Mot denna bakgrund menar Olsson (2003) att de individer som värdesätter integritetsskyddet går en mörk framtid till mötes. Avlyssningsvänliga tekniska lösningar blir standard i internationella kommunikationssystem och Europeiska Unionen utsätts för påtryckningar för att bekämpa terrorismen. Detta kommer enligt Olsson (2003) att leda oss in i ett övervakningssamhälle där stora grupper av medborgare riskerar att få sina rättigheter och integritetsskydd i det närmaste upphävd.

Även Sverige vidtog åtgärder efter den 11 september 2001. En utredning tillsattes för att analysera samhällsorganens förmåga att klara en extrem situation med gällande lagstiftning. Den kom med flera förslag på åtgärder som skulle kunna underlätta övervakning av olika slag i preventivt syfte.

Men det är viktigt enligt Ström (2003) att inte förfalla till teknikfientlighet och säga nej till den tekniska utvecklingen. Utan det handlar om att ta kontrollen över hur tekniken används av samhällets olika maktinstitutioner. Det måste börja tillämpas en IT-etik och ge den en central roll i den fortsatta tekniska utvecklingen.

Detta arbete syftar till att undersöka om den personliga integriteten i Sverige riskerar att hotas av den internationella terrorism som USA deklarerade krig mot efter händelsen i New York. Denna händelse har medfört ett ökat säkerhetstänkande där olika övervakningssystem utvecklas för att minimera risken för ytterligare terrordåd. De kritiker som värnar om enskilda individers rätt till en privat sfär varnar för att de nya systemen kan leda fram till ett framtida kontrollsamhälle. Det moderna framväxande IT-samhället där olika former av samarbete tenderar att öka kan omöjliggöra för enskilda länder att avvisa krav på ökad övervakning.

Resultatet av denna studie påvisar att både terrorismen och den tilltagande kameraövervakningen är ett hot mot den personliga integriteten i Sverige. Studien visar även att Sverige får svårt att värja sig mot ett eventuellt övervakningskrav på grund av olika internationella samarbeten. Dessutom kommer förnyade terrordåd få folkopinionen att kräva nya övervakningssystem som skydd.

2 Bakgrund

Detta kapitel kommer inledningsvis att beskriva olika former av terrorism för att sedan redogöra för begreppet personlig integritet. Slutligen kommer en redogörelse för olika möjliga övervakningsmetoder och hur händelsen i New York den 11 september 2001 har påverkat västvärlden när det gäller ökad övervakning.

2.1 Terrorism

Detta avsnitt kommer att redogöra för definitionen av terrorism, dels i syfte att visa vilka olika former av terrorism som finns och dels för att definiera vilken form som menas i denna studie. Då svårigheter uppstod att hitta definitioner från flera av varandra oberoende källor så utgår definitionen från nationalencyklopedin.

2.1.1 Nationalencyklopedins definition av terrorism

Terrorism definieras som politiskt betingade våldshandlingar med avsikt att påverka samhället eller ett lands politik utan att ta hänsyn till om oskyldiga individer kommer till skada. Dessa handlingar brukar delas in i statsterrorism, nationell terrorism och internationell terrorism (nationalencyklopedin, 1995).

Statsterrorism är de våldshandlingar som styrs från eller har sitt ursprung i en statsledning. Målen för denna form av terrorism är oftast regimkritiker som verkar utomlands och som anses utgöra ett hot mot den sittande regimen (nationalencyklopedin, 1995).

Den *nationella terrorismen* har sitt ursprung i ett verkligt eller upplevt politiskt eller socialt missförhållande. Våldshandlingar utövas av fristående grupperingar eller organisationer inom statens gränser och riktar sig mot statens företrädare och intressen (nationalencyklopedin, 1995).

Den *internationella terrorismen* utövas likt den nationella terrorismen av fristående grupper eller organisationer, men med skillnaden att dessa element även angriper mål utanför hemlandets gränser som exempelvis ambassader och kommunikationsmedel (nationalencyklopedin, 1995).

2.1.2 Internationell terrorism i denna studie

Den internationella terrorismen definieras av författaren till denna studie som det som utövas av de nationella och internationella grupperingar eller organisationer som riktar sina angrepp mot västvärlden och deras intressen.

2.2 Personlig integritet

Personlig integritet är ett begrepp som är svårt att ge en bra allmängiltig definition på. Svenska akademins ordlista har givit begreppet definitionen "*orubbat tillstånd, oförkränkthet, självständighet, oberoende*" (Ström, 2003).

En lättbegriplig definition av begreppet integritet gavs enligt Ström (2003) på 1890-talet av domaren i USA: s högsta domstol, Louis Brandeis. Han definierade det som: "*Individens rätt att bli lämnad ifred*" (Ström, 2003).

Enligt Ström (2003) har medborgarrättsorganisationen Electronic Privacy Information delat in integritet i fyra delområden:

- Informationsintegritet, hur information om den enskilde individen hanteras, sprids och används.
- Kroppintegritet, hur vederbörande hanteras rent fysiskt, exempelvis när det gäller kroppsvisitering.
- Kommunikationsintegritet, integritet vid användning av exempelvis telefon, e-post och brev.
- Territoriell integritet, integritet inom vissa områden, exempelvis i bostaden eller på arbetsplatsen.

Vidare menar Ström (2003) att integritet är något som inte behöver motiveras, utan att det är den som vill göra intrång i integriteten som måste motivera detta och påvisa nödvändigheten. Samtidigt måste ett modernt samhälle lagra viss nödvändig information om enskilda individer för att samhället skall fungera. Problemet är att bestämma vad och hur mycket som skall lagras.

I detta arbete definieras personlig integritet som den enskilde individens rätt att få ha sitt privatliv ifred, både när det gäller hur lagrad information sprids och används, men även att individens privata kommunikation med exempelvis telefon och e-post respekteras.

2.3 Övervakning

Detta avsnitt redovisar kortfattat en del av de övervakningsmetoder som rent tekniskt är möjliga att utföra för att visa möjligheten att kränka enskilda individers integritet i deras vardagsliv.

2.3.1 Butiker

Sedan streckkoder och datakassor gjorde sitt intåg i detaljhandeln kunde butikerna få en direkt kontroll på vilka varor som såldes. När sedan kundkortet kom, där kunden drar sitt kort i kortläsaren vid varje inköp, blev det möjligt för butikskedjorna att knyta information om sålda artiklar till enskilda individer (Ström, 2003).

I Sverige är förmodligen de flesta kunderna okända för butikerna, vilket inte är fallet i en del andra länder. Exempelvis har USA en svagare dataskyddslagstiftning som gör det möjligt för butikskedjor att sälja inköpsdata till andra företag i marknadsföringssyfte (Ström, 2003).

2.3.2 Kameraövervakning

Övervakningskameror har på allmänna platser ökat under de senaste åren, både i Sverige och internationellt (Ström, 2003). Dessa kameror finns bland annat uppmonterade i tunnelbanevagnar, taxibilar och på krogar. I Storbritannien har forskare konstaterat att det är vanligt att operatörer missbrukar övervakningskameror till integritetskränkande handlingar. I stället för att enbart ägna sig åt spaning efter kriminella handlingar som lagen förespråkar, menar forskarna att de även ägnar sig åt att närgånget studera kvinnor, personer med mörk hudfärg och personer med avvikande politisk uppfattning (Ström, 2003).

2.3.3 Biometri

Biometri innebär enligt (Ström, 2003) att det går att identifiera enskilda individer med hjälp av kroppsliga kännetecken. De olika metoderna gör det möjligt att utläsa identiteten genom exempelvis ansiktsgigenkänning, fingeravtryck, handavtryck, delar av ögat, röst, handstil och DNA-information i mänskliga vävnader. De fördelar som uppnås med biometriska metoder är att identifieringen kan ske på ett mer lätthanterligt sätt än tidigare. Dessutom anses säkerheten i identifieringen vara mycket hög (Ström, 2003).

Men risken med biometriska metoder är enligt Ström (2003) att anonymiteten riskerar att avskaffas på områden där vi hittills kunnat vara anonyma.

2.3.4 Trafikdata

Tidigare fick Internetleverantörer och teleoperatörer inom EU spara trafikdata endast under den tid det tog för dem att erhålla betalning från sina kunder. Med trafikdata menas (Ström, 2003):

- Vilka Internetadresser kunderna har besökt.
- Vilka e-postadresser kunderna har skickat e-post till och vilka de tagit emot e-post från.
- Vilka som kunderna har ringt och tagit emot samtal från.
- Tidpunkten för varje kommunikation.
- Var kunderna geografiskt har befunnit sig under den tid mobiltelefonen varit påslagen, även då de inte har använt den för samtal.

Men från den 31 oktober 2003 blev det genom ett nytt direktiv möjligt för enskilda medlemsländer att med nationell lagstiftning besluta om att trafikdata skall sparas hos operatörerna under en bestämd tid. Men direktivet säger inget om hur lång denna tid skall vara (Ström, 2003).

2.3.5 Övervakning på arbetsplatser

Elektroniska fotspår uppstår inte enbart hos de webbplatser, annonsnätverk och sökmotorer en användare besöker när han/hon surfar eller skickar e-post över Internet (Ström, 2003). På en dators hårddisk sparas adressen till varje besökt webbplats samt de ord man söker på i sökmotorer. Även skickade och mottagna e-postmeddelanden sparas på motsvarande sätt. Denna information kan ge en fingervisning om enskilda individers intressen, planer och aktiviteter. Om en användare raderar historiken innebär det enbart att den s.k. pekaren som visar var informationen finns lagrad på hårddisken tas bort (Ström, 2003).

Denna okunskap om hur digital information lever kvar är ett hot mot den personliga integriteten när datorer byter användare inom olika organisationer. Computer Sweden intervjuade under 2002 en person som var anställd på IT-avdelningen vid ett statligt verk som svarade (Ström, 2003):

"Ibland när vi fixar folks datorer ser man ju vad de har sparat på hårddiskar, vilka favoriter de har och så vidare. I början blev jag chockad, både över vad folk sparar och att de gör det på jobbet. En sak är säker, vi på dataavdelningen vet betydligt mer om folk som jobbar här än vi vill veta."

2.4 USA efter den 11 september

Detta kapitel och efterföljande 2.5 och 2.6 visar de viktigaste åtgärderna som vidtogs av USA och övriga västvärlden för att skydda sig mot den internationella terrorismen efter den 11 september 2001.

Efter händelsen i New York vidtog USA ett antal åtgärder för att minimera risken för nya terroråd. De mest kontroversiella och kritiserade åtgärderna redovisas nedan. Dessutom görs en mindre redovisning av det globala avlyssningssystemet Echelon, även om det tillkom före händelsen i New York.

2.4.1 USA PATRIOT Act (*Uniting and Strengthening America by Providing Appropriate Tools Required to Intercept and Obstruct Terrorism Act*)

Efter den 11 september tog enligt Olsson (2003) USA:s regering initiativ till ett antal lagändringar. I centrum för de amerikanska medborgarrätsorganisationernas kritik står USA PATRIOT Act. Denna lag antogs den 26 oktober 2001 utan sådana "hearings" som är brukliga vid nya kontroversiella lagförslag. Lagen innehåller inte bara bestämmelser om terroristbekämpning utan gäller även brottsbekämpning i allmänhet, vilket resulterat i en näst intill oöverskådlig samling nya bestämmelser. Olsson (2003) menar att lagen kan få långtgående effekter när det gäller enskilda individers integritet. Den innehåller få regler om hur den tekniska övervakningen skall utföras, utan de polisiära myndigheterna får själva avgöra hur eventuella hot skall förebyggas.

Som exempel kan nämnas att säkerhetstjänsten enligt Hammar (2003) har rätt att få tillgång till en persons bibliotekslån utan att personen ifråga får vetskap om deras intresse. En sådan kontroll kan utföras utan bevis på att ett brott begåtts eller planerats. Den bibliotekarie som avslöjar att uppgifter har lämnats ut risker dessutom åtal. Ett annat exempel som lagen ger möjlighet till är att myndigheterna kan begära ut listor över vilka webbplatser som en person har besökt (Hammar, 2003).

2.4.2 TIA (*Total Information Awareness*)

Total Information Awareness är ett projekt som startade i USA efter den 11 september. Tanken är att samla all tillgänglig information som finns i elektronisk form i både offentlig och privat sektor. Utifrån dessa datamängder skall det sedan enligt TIA- förespråkarna gå att få fram kritisk information. Systemet skall söka efter personer med ett beteendemönster som stämmer överens med kända terroristers för att kunna undersöka dessa närmare (Olsson, 2003).

TIA har enligt Ström (2003) många kritiker som i huvudsak pekar på tre problem om systemet skulle förverkligas:

- Det finns inga garantier för att systemet lyckas stoppa terroråd, utan risken är att terroristerna lär sig att undvika sådana spår som TIA upptäcker.
- Om systemet skall ha en chans att fungera så måste alla människor utsättas för en rutinmässig detaljövervakning.
- Ett system som TIA kan aldrig uppnå 100 % korrekthet, vilket gör att ett stort antal människor kan pekas ut som misstänkta.

Debatten har enligt Olsson (2003) pekat åt alla möjliga håll på grund av att vissa har tagit idéerna på allvar medan andra har uppfattat projektet som ett tankeexperiment. Men det intressanta påpekar Olsson (2003) är att se hur samhällsklimatet har förändrats. Att ett extremt projekt som TIA lanseras av en federal myndighet och dessutom diskuteras seriöst hade varit en omöjlighet i USA före den 11 september 2001.

2.4.3 Capps II (Computer Assisted Passenger Prescreening System)

Capps II är enligt Ström (2003) arvtagaren till det betydligt enklare Capps- systemet som funnits i USA en tid och är tänkt att införas under 2004. Systemet är till för att ytterligare skärpa flygsäkerheten i landet. Varje person som bokar flygbiljett till eller i USA kommer att få sin bakgrund undersökt (Ström, 2003). Detta skall ske genom att en programvara utför kontroller med offentliga och kommersiella databaser. Den information som sedan kommer fram används för att tilldela varje flygpassagerare en färgkod. Grön betyder att passageraren får passera som vanligt, gul att omfattande kontroller kommer att utföras och röd betyder att passageraren inte får flyga överhuvudtaget. Systemet är inte lika ifrågasatt som TIA även om det har en del kritiker. De menar att flygpassagerarna inte får reda på vilken färgkod de tilldelats och kan därför inte överklaga ett beslut. Eftersom de flesta databaser innehåller en del felaktig information så kan de inte heller ifrågasätta eventuella felaktigheter (Ström, 2003).

2.4.4 Echelon

Den 5 september 2001 antog Europaparlamentet efter grundlig undersökning en resolution om att det inte föreligger några tvivel om Echelons existens (Åhlund, 2003). Detta gjordes efter flera års rykten om att USA i samarbete med Storbritannien, Kanada, Australien och Nya Zeeland hade tillgång till ett globalt avlyssningssystem. Systemet påstås enligt Åhlund (2003) kunna fånga upp tre miljarder trafikmeddelanden per dygn av e-post, telefon och fax. Europaparlamentet menar att detta är ett allvarligt hot mot den personliga integriteten och som dessutom skyddas av artikel 8 i Europakonventionen om de mänskliga rättigheterna (Åhlund, 2003).

2.5 Europeiska Unionen efter den 11 september

EU påverkades också av händelsen den 11 september genom att ompröva tidigare beslut. Enligt Olsson (2003) fattade EU 1997 ett beslut om skydd för den personliga integriteten vid användande av telekommunikation. Det blev förbjudet för telekommunikationsföretag att spara kommunicerande information längre än vad som fordrades för att säkerställa debitering. Men efter händelsen i New York utsattes enligt Olsson (2003) EU: s ledamöter för en intensiv lobbying, vilket fick till följd att ett nytt beslut togs 2002. Detta beslut innebär att EU: s medlemsländer med lagstiftning kan tvinga telekommunikationsföretagen att spara trafikdata, men att det är upp till varje medlemsland att besluta om eventuell lagstiftning (Olsson, 2003).

Olsson (2003) menar dock att synen på övervakning bland EU: s medlemsländer är splittrad. Tendensen bland nya lagregler är ökade befogenheter och resurser för övervakning, men att variationerna är stora. Vad de olika medlemsländerna har för inställning och lagar kommer detta arbete inte att behandla.

2.5.1 Madrid den 11 mars

Efter händelsen i Madrid den 11 mars 2004 då terrorister utlöste ett antal sprängladdningar på stadens pendeltåg, samlades EU:s medlemsländer och enades om en ny plan för bekämpande av den internationella terrorismen. Enligt Böe (2004) innehåller bland annat planen åtgärder som tidigare ansetts allt för integritetskänsliga för att införas:

- En databas upprättas för personer som har dömts för terrorbrott, men också personer som förekommit i en brottsutredning med anknytning till terroraktivitet kommer att registreras.
- Införande av obligatorisk lagring av all telefon- och datakommunikationstrafik hos telekommunikationsföretagen inom EU:s medlemsländer. Tidigare var det upp till varje medlemsland att besluta om dessa åtgärder.
- Fingeravtryck i pass och på id-kort.

Den brittiska medborgarrättsorganisationen Statewatch varnar för att EU med sin plan mot terrorismen riskerar att åsidosätta de mänskliga fri- och rättigheterna. De menar att EU handlar i panik med alltför omfattande åtgärder som kan hota demokratin (Johansson, 2004). Den irländske justitieministern, Michael McDovells svar på den kritik som framförts mot EU:s antiterrorpaket är: *"Frihet och säkerhet är bara två sidor av samma mynt. Det ena kan inte existera utan det andra. Att skydda EU:s medborgare mot terror är inte att kränka deras mänskliga rättigheter. Det är ett sätt att visa respekt för deras personliga integritet."* (Böe, 2004).

2.6 Sverige efter den 11 september

Sverige är ett av de länder i Europa som inte har fattat något beslut om utvidgad övervakning, även om en förändrad hållning börjar iaktas (Olsson, 2003).

Men EU:s antiterrorpaket som antogs som en följd av händelsen i Madrid kommer även att påverka Sverige som medlem i unionen. Utrikesminister Laila Freivalds meddelade efter EU-toppmötet att besluten som tagits skall genomföras. Detta innebär enligt Freivalds att gränskontrollen skärps och att säkerhetstänkandet på båt- och tågtrafiken höjs. Dessutom blir fingeravtryck obligatoriskt i nya pass och information från mobil- och Internettrafik lagras för eventuellt framtida behov (Johansson, 2004).

2.6.1 11 september-utredningen

Efter händelsen i New York tillsatte regeringen en utredning som fick namnet 11 september-utredningen. Utredningens uppgift var att analysera myndigheternas och de andra offentliga organens förmåga att förhindra och bekämpa omfattande terroristattentat och andra extrema situationer i Sverige med nuvarande lagstiftning.

En del av det som utredningen kom fram till berör den civila säkerhetstjänsten. Det föreslås att säkerhetspolisen skiljs från Rikspolisstyrelsen och ombildas till civil säkerhetstjänst direkt underställd regeringen. Om en sådan säkerhetstjänst bildas föreslås att en översyn görs för dess framtida befogenheter när det gäller hemlig teleavlyssning, teleövervakning och kameraövervakning. Anledningen till detta är att skaffa sig information i preventivt syfte. Dessutom föreslås att det i polislagen skall

införas regler om infiltration, kroppsmikrofoner och pejling så att dessa metoder kan användas i det inledande spaningsstadiet (11 september-utredningen, 2003).

3 Problem

I detta kapitel kommer inledningsvis det valda problemområdet att presenteras följt av en problemprecisering. Därefter kommer den avgränsning som gjorts och till slut presenteras det förväntade resultatet.

3.1 Problemområde

Det ökande hotet från terrorbenägna grupperingar har sedan den 11 september 2001 resulterat i en ökad övervakning av enskilda individer för att undanröja nya terrordåd. I USA förs enligt Olsson (2003) seriösa diskussioner om system där all information i elektronisk form skall finnas samlad. Utifrån denna information är det sedan tänkt att ett beteendemönster för en terrorist skall kunna urskiljas. Att en sådan debatt förs i ett land där ”privacy” sedan statens födelse varit något heligt visar hur det politiska klimatet har förändrats (Olsson, 2003).

Medlemsländerna i den Europeiska unionen har fram till händelsen i Madrid haft en varierande syn på övervakning. Men efter terrordådet har de enats om ett antal punkter om övervakning som tidigare ur integritetssynpunkt varit allt för känsliga (Böe, 2004).

Kritiker varnar för att ”kampen mot terrorismen” riskerar att legitimera åtgärder som riskerar att föra dagens öppna samhälle till ett framtida kontrollsamhälle. Sådana farhågor visar på betydelsen av att undersöka problemet närmare.

3.2 Problemprecisering

Det ökade hotet för terrordåd driver fram nya kontroversiella övervakningssystem för att minimera riskerna för upprepade terrorhandlingar. Dessa system har fått utstå kritik för att de kränker medborgarnas integritet. Med det inflytande en stormakt som USA har på övriga västvärlden och det inflytande EU har på Sverige som medlemsland leder fram till frågeställningen:

Har den internationella terrorismen efter den 11 september lett till en ökad övervakning som på sikt kan hota den personliga integriteten i Sverige?

3.3 Avgränsning

Detta arbete avser endast att undersöka de svenska myndigheternas syn på hotet mot enskilda individers integritet. I studien kommer ett antal utvalda respondenter från svenska myndigheter att väljas ut och intervjuas för att undersöka deras uppfattning.

3.4 Förväntat resultat

Att det i den västerländska demokratin förs seriösa diskussioner om övervakning av medborgarnas förehavanden hade troligtvis varit omöjligt före händelsen i New York. Inledningsvis befarades att frågan fortfarande var alltför omstridd för att detta arbete skulle få svar på sin frågeställning. Men efter händelsen i Madrid har EU antagit ett antiterrorpaket som kan öppna upp tidigare eventuella tveksamheter att yttra sig i frågan. Med anledning av detta förväntas arbetet få svar på sin frågeställning.

4 Metod

I detta kapitel kommer de valda metoderna för studien att presenteras för att redovisa hur litteraturen har valts ut och vilken intervjuteknik som ansetts bäst lämpad.

4.1 Litteraturstudie

De vanligaste källorna från vilken kunskap hämtas är böcker, vetenskapliga artiklar samt rapporter (Patel & Davidsson, 1994). Böcker är oftast den litteratur där systematiserad kunskap inom problemområdet finns i form av utvecklade teorier och modeller. Är vi däremot intresserade av de senaste rönen får efterforskningar göras i artiklar och rapporter eftersom böcker ofta tar lång tid att förlägga, vilket gör att informationen snabbt kan bli inaktuell (Patel & Davidsson, 1994). Dessutom har den tekniska utvecklingen öppnat möjligheter att söka kunskap på Internet där en stor mängd information finns tillgänglig. Men eftersom Internet är ett okontrollerat medium bör försiktighet iaktas därför att det kan vara svårt att bedöma informationens kvalitet.

En av nackdelarna med en litteraturstudie är att litteraturgenomgången är en tidskrävande process (Patel & Davidsson, 1994). Den litteratur som behövs för undersökningen kanske inte är tillgänglig eller om problemet är nytt så finns det oftast ett begränsat med material åtkomligt. En annan viktig aspekt att beakta är risken för att litteraturen kan bli selektiv när källor utses för att lösa det aktuella problemet.

Eftersom det valda problemområdet är förhållandevis nytt finns det få böcker skrivna inom ämnet. Därför har efterforskningar gjorts på Internet för att finna relevanta artiklar av nyare datum. Detta resulterade i en mängd artiklar där ett antal av dem valdes ut med försiktighet för att i möjligaste mån säkerställa en god kvalitet. En litteraturstudie kommer dock inte vidare att användas i studien på grund av att en sådan inte bedöms kunna tillföra arbetet något ytterligare.

4.2 Intervju

Intervjuer och enkäter är tekniker som används för att samla information (Patel & Davidsson, 1994). Båda teknikerna bygger på frågor, vilket får till följd att teknikerna har en hel del gemensamt. Med intervjuer avses oftast möten där intervjuaren ställer frågor till respondenten. När det geografiska avståndet till respondenten omöjliggör en personlig intervju kan en telefonintervju vara ett alternativ.

Två aspekter bör beaktas då frågor används för att samla information (Patel & Davidsson, 1994). Dessa är standardisering och strukturering. Med standardisering avses hur frågorna utformas samt i vilken ordning de ställs. Då intervjun har en låg grad av standardisering innebär det att intervjuaren formulerar frågorna under intervjuns gång. Frågorna ställs också i en lämplig ordning för en viss respondent. Vid en intervju med hög standardisering är frågorna likadana för varje respondent och ställs i samma ordning till varje respondent. I sammanhang där resultaten skall jämföras och generaliseras används ofta helt standardiserade intervjuer (Patel & Davidsson, 1994).

Strukturering handlar om vilket svarsutrymme respondenten får (Patel & Davidsson, 1994). En intervju som är mycket strukturerad ger respondenten ett begränsat antal

svarsalternativ att ta ställning till. En intervju som däremot är mycket ostrukturerad ger respondenten en större möjlighet att svara fritt.

I denna undersökning valdes en ostrukturerad telefonintervju med en låg grad av standardisering. Som komplement till intervjun användes en checklista för att kontrollera att vissa för undersökningen viktiga frågor behandlades.

5 Genomförande

Detta kapitel kommer inledningsvis att visa hur valet av respondenter resonerades fram. Sedan kommer processen med att utforma intervjuunderlaget att presenteras följt av genomförandet av intervjuerna. Slutligen kommer en presentation av de deltagande respondenterna.

5.1 Val av respondenter

Inledningsvis bestämdes att ett antal myndigheter skulle få möjlighet att svara på frågorna i undersökningen. Därför gjordes en bedömning av vilka myndigheter som kunde ha ett intresse av att delta. Denna bedömning resulterade i att Datainspektionen, Post- och telestyrelsen, Rikspolisstyrelsen och Migrationsverket kunde vara lämpliga intervjuobjekt.

Gensvaret från dessa myndigheter blev av skiftande karaktär. Rikspolisstyrelsen ställde sig genast positiv till en sådan intervju, medan Migrationsverket meddelade att de inte ville medverka i undersökningen, med hänvisning till att ämnet som helhet inte rör verkets verksamhetsområde, och att de inte i något annat sammanhang gett uttryck för någon uppfattning i frågan.

Post- och telestyrelsen har trots påminnelser inte lämnat något besked överhuvudtaget, medan Datainspektionen efter påstötning meddelade att kontakt kunde tas med deras chefsjurist Leif Lindgren. Vid den personliga kontakten med honom så meddelade han att datainspektionens uppgift var att se till att lagen efterlevdes så att brottsbekämpning utövades med en lämplig avvägning med skydd för den personliga integriteten. I övrigt så deltar inte datainspektionen i undersökningar som de anser har politiska värderingar inblandade. Men han tipsade om en nyläppt pressreale från EU om de omdebatterade flygplanslistorna som han menar ger en fingervisning om vilket tryck USA sätter på Europa för att få tillgång till integritetskänslig information (Bilaga).

När endast en av de påtänkta myndigheterna ställde sig positiv till en telefonintervju så blev behovet av nya respondenter akut. Den nyuppkomna situationen löstes genom ett samråd med handledaren, vilket resulterade i att de folkvalda politikerna skulle kontaktas för att förmå dem att medverka i undersökningen. För att få lämpliga riksdagsledamöter till undersökningen så söktes dessa bland dem som hade uppdrag som ledamöter i EU-nämnden, justitieutskottet och konstitutionsutskottet. Förutom dessa uppdrag så bedömdes det viktigt att respondenter från alla riksdagspartier fanns representerade i undersökningen. Därför skickades e-post ut till ett antal ledamöter med en förfrågan om de var intresserade av att delta. Men även bland de folkvalda riksdagsledamöterna var responsen av skiftande karaktär.

I likhet med myndigheterna fanns det de som inte hörde av sig. Andra hänvisade till partikamrater som de ansåg vara bättre lämpade för en intervju, medan vissa hade argument för att inte delta som var begripliga. De förklarade att de av princip inte deltog i några former av enkätundersökningar eller telefonintervjuer eftersom de inte har någon kontroll över hur deras svar används. Detta omintetgjorde ambitionen att få med riksdagsledamöter från alla partier som finns representerade i riksdagen. Undersökningen fick därför genomföras med dem som uttryckte sitt intresse av att medverka.

5.2 Utformning av intervjuunderlag

Det bestämdes redan i studiens inledande fas att en låg grad av standardisering var att föredra för att kunna anpassa frågorna efter olika respondenter. Samtidigt som frågorna skulle vara anpassningsbara skulle de även vara ostrukturerade för att ge respondenten en större möjlighet att svara fritt. Anledningen till detta intervjuupplägg var de farhågor om att ämnet kunde vara känsligt att diskutera. Även om själva kärnfrågan förblev obesvarad så kunde intervjun leda in på något sidospår inom problemets gränser som det sedan kunde dras några slutsatser från.

För att säkerställa att intervjun behandlade de centrala delarna i undersökningen så ställdes ett antal punkter upp. Dels för att ha kontroll över att de delarna berördes under intervjun och dels för att ha någon konkret fråga att ställa om intervjun tenderade att leda utanför ämnets gränser. Nedan följer de kontrollpunkter som sattes upp som stöd vid intervjun. Det skall dock poängteras att dessa endast var en checklista vid intervjun, hur de sedan vid behov exakt formulerades varierade mellan olika respondenter.

- Anser du att terrorismen är ett hot mot den personliga integriteten i Sverige?
- Vilka effekter kan terrorismen få för skyddet för den personliga integriteten i Sverige?
- Har vi sett några effekter av en ökad övervakning i Sverige?
- Anser du att lagen är tillräcklig för att skydda den personliga integriteten?
- Kommer Sverige att kunna motstå ett eventuellt krav om ökad övervakning från vår omvärld?
- Vilka risker ser du om nya säkerhetssystem tas i bruk för att förhindra nya terrordåd?
- Vilka effekter tror du att nya terrordåd skulle få?
- Övervakning i allmänhet – går vi mot ett övervakningssamhälle?

5.3 Genomförande av intervjuer

Innan samtliga intervjuer genomfördes togs en kontakt via e-post där respondenten fick en redogörelse för intervjuens innehåll. De fick även information om att intervjun inte skulle innehålla några standardiserade frågor, där respondenten enbart har ett antal svarsalternativ att ta ställning till. Utan respondenten upplystes om möjligheten att helt svara fritt och även komma in på sidospår inom ämnets gränser som de ansåg intressant.

Avsikten var inledningsvis att spela in intervjuerna för att kunna återge dessa exakt, men en sådan förfrågan gjordes inte i den inledande kontakten med de tilltänkta respondenterna. Anledningen till detta var farhågor om att en sådan förfrågan kunde resultera i att de inte önskade att delta i undersökningen. Med de problem att få myndigheter och riksdagsledamöter att ställa upp på en intervju, så togs beslutet att inte göra en förfrågan hos dem som till sist bestämde sig för att delta, med rädsla för ytterligare bortfall.

Vid intervjutillfället fördes därför noggranna anteckningar för att minimera risken för att respondenten skulle feltolkas. För att ytterligare försäkra sig om att respondentens

åsiikt framhållits, så tillfrågades om möjligheten att återkomma om det skulle dyka upp några oklarheter, vilket också utnyttjades vid något tillfälle.

5.4 Presentation av medverkande myndighet

Nedan följer en kort presentation av den myndighet som deltog i undersökningen.

5.4.1 Rikspolisstyrelsen

Rikspolisstyrelsen är den centrala förvaltnings- och tillsynsmyndigheten för polisen och med ansvaret att verka för övergripande planering, samordning och rationalisering. På regeringens uppdrag kan myndigheten leda verksamheten för att förebygga brott och avslöja brott mot rikets säkerhet. Telefonintervjun gjordes med informationsdirektör Staffan Kellerborg.

5.5 Presentation av deltagande riksdagsledamöter

Nedan följer en kort presentation av de riksdagsledamöter som valt att delta i undersökningen.

5.5.1 Riksdagsledamot 1 (Vp)

Riksdagsledamot för vänsterpartiet med uppdrag som ledamot i EU-nämnden, suppleant i lagutskottet och suppleant i skatteutskottet.

5.5.2 Riksdagsledamot 2 (C)

Riksdagsledamot för centerpartiet med uppdrag som ledamot i justitieutskottet och suppleant i lagutskottet.

5.5.3 Riksdagsledamot 3 (Fp)

Riksdagsledamot för folkpartiet med uppdrag som ledamot i konstitutionsutskottet, ledamot i krigsdelegationen och suppleant i EU-nämnden.

5.5.4 Riksdagsledamot 4 (Mp)

Riksdagsledamot för miljöpartiet med uppdrag som ledamot i konstitutionsutskottet, suppleant i lagutskottet, suppleant i EU-nämnden och suppleant i socialförsäkringsutskottet.

5.5.5 Riksdagsledamot 5 (C)

Riksdagsledamot för centerpartiet med uppdrag som ledamot i konstitutionsutskottet, ledamot i Valprovsningsnämnden och suppleant i trafikutskottet.

6 Materialpresentation

I detta kapitel redovisas de svar som lämnats av den deltagande myndigheten och de deltagande riksdagsledamöterna. Svaren erhöles vid en ostrukturerad telefonintervju med en låg grad av standardisering för att i möjligaste mån få fram respondentens uppfattning om problemområdet. Presentationen av resultatet bedömdes därför lämpligast i punktform.

Eftersom respondenterna gavs möjligheten att komma in på sidospår inom ämnet så kan antalet svar och dess innehåll variera något mellan de olika respondenterna.

6.1 Svar från myndighet

Nedan följer det svar som den enda deltagande myndigheten lämnade vid telefonintervjun.

6.1.1 Rikspolisstyrelsen

Telefonintervjun med informationsdirektör Staffan Kellerborg på Rikspolisstyrelsen resulterade i följande:

- Den enda effekt terrordåden i New York och i Madrid fick på myndighetens arbete var att beredskapen ökade.
- Brottbekämpning är hela tiden en balansgång mellan effektiv brottbekämpning och en kränkning av den personliga integriteten. Exempelvis så är skuggning och avlyssning en form av kränkning av den personliga integriteten. Myndigheterna tenderar att bli allt mer positiva till olika övervakningsmetoder ju grövre brott som begås.
- Har inget exempel på något fall där en ökad övervakning har skett med anledning av "kriget mot terrorismen". Men ser tendenser till en ökad tolerans för ökad övervakning från myndigheternas sida.
- Rikspolisstyrelsen reagerar starkt på USA:s PATRIOT Act där de på mycket lösa grunder kan sätta en ökad övervakning på enskilda individer.
- Rikspolisstyrelsen har även reagerat mot den kränkning i Sverige mot den personliga integriteten som arbetsgivare har möjlighet till genom att kunna kontrollera arbetstagare mot brottsregistret.
- Anser att lagen idag är tillräcklig för att skydda den personliga integriteten, men att vi hela tiden måste vara på vår vakt genom att den tekniska utvecklingen går så snabbt.
- Som medlem i EU så måste vi anpassa oss efter unionens vilja och kommer inte att kunna ställa oss utanför krav på ökad övervakning.
- Anser att terrorismen är ett allvarligt hot mot den personliga integriteten. Nya terrordåd i Europa och framför allt Sverige skulle öka kravet på effektiva övervakningsmetoder för att skydda medborgarna. Men det är hela tiden en övervägning om vilket pris vi är beredda att betala för att skydda oss.
- Om nya säkerhetssystem skulle tas i bruk för att förhindra nya terrordåd så finns ju exempelvis risker med att ett DNA-register kan användas till annat än vad det är tänkt. Men menar att det mycket är en regeringsfråga, vilken regering som sitter vid makten och vilken åsikt de har.

- Anser att vi generellt går mot ett övervakningssamhälle i den betydelsen att kameror finns installerade i exempelvis taxibilar. Även att företag har möjlighet att kontrollera enskilda individers köpvanor, som är en kränkning i sig, är ett annat exempel på att vi går mot ett samhälle där övervakning blir allt mer accepterat.

6.2 Svar från riksdagsledamöter

Nedan följer de svar som de deltagande riksdagsledamöterna lämnade vid telefonintervjun. Eftersom de inte uttryckligen accepterat att omnämnas med namn så benämns ledamöterna med Riksdagsledamot i en numrerad ordning.

6.2.1 Riksdagsledamot 1 (VP)

Telefonintervjun med Riksdagsledamot 1 resulterade i följande:

- Terrorismen är ett hot mot den personliga integriteten i Sverige. Vi har redan sett effekter av en ökad övervakning genom de personer som utpekades som terrorister och fick sina tillgångar spärrade här i Sverige.
- Det behövs spaningsregister men frågan är vad de skall innehålla.
- EU har röstat ner de krav som USA har på flygplanslistorna.
- Sverige har ingen möjlighet att kunna ställa sig utanför omvärldens eventuella krav på utökad övervakning för att kunna skydda sig mot terrorismen på grund av olika samarbeten som exempelvis EU.
- Men EU och Sverige har redan gått så långt det går med gällande lagstiftning. För att kunna utöka övervakningen krävs det ny lagstiftning både inom EU och i Sverige.
- Europa och USA har helt olika syn på personlig integritet, och Europa kommer aldrig att kunna ställa upp på USA:s krav på övervakning.

6.2.2 Riksdagsledamot 2 (C)

Telefonintervjun med Riksdagsledamot 2 resulterade i följande:

- USA:s metoder där människor häktas och fängslas utan rättegång, där de inte får veta vad de är anklagade för är helt oacceptabelt för en demokrati.
- Ser inte terrorismen som ett hot mot den personliga integriteten i Sverige. Menar att tvångslagstiftning alltid är en inskränkning, men är nödvändigt för att förebygga brott. Det kommer att tillsättas en utredning för att diskutera olika övervakningsmetoder som buggning etc.
- Menar att brottslingar själva har försatt sig i en situation där de får räkna med att deras integritet får en låg prioritet.
- Men poängterar hur viktigt det är att skilja på integritetskränkningar mellan brottslingar och allmänheten. Tycker att vi i Sverige reagerar kraftigt mot kränkningar av kriminella medan de kränkningar som utförs mot allmänheten passerar obemärkt förbi. Är kritisk till kameraövervakning på allmänna platser som exempelvis torg, restauranger och framförallt med de inmonterade kamerorna i taxibilarna. Visst har brottsligheten på många av landets torg minskat, men menar att det alltför lätt går att sprida bilder från

kameraövervakning som är ryckta ur sitt sammanhang, som kan drabba enskilda individer mycket hårt.

- Sverige får svårt att stå emot ett yttre tryck för ökad övervakning. Som medlem i FN får vi inrätta oss efter de beslut som tas där. Ett exempel är beslutet om att misstänkta terrorister får sina tillgångar frusna inom FN:s medlemsländer, vilket också skett här i Sverige.
- Ser ingen risk med att EU fattar några drastiska beslut om övervakning, utan det är upp till varje nation att fatta egna beslut. Pekar på att exempelvis Storbritannien har betydligt hårdare lagar.
- Men påpekar att förnyade terrordåd skulle få opinionen att kräva en hårdare lagstiftning för att få ett ökat skydd.

6.2.3 Riksdagsledamot 3 (Fp)

Telefonintervjun med Riksdagsledamot 3 resulterade i följande:

- Ja, terrorismen är ett hot mot den personliga integriteten. Den driver fram ett internationellt samarbete för att motverka nya terrordåd. Har däremot inte sett att det har lett till någon ökad övervakning här i Sverige.
- Anser att lagen är tillräcklig, men att det får prövas från fall till fall.
- Övervakningen ökar med exempelvis kameraövervakning på torg och i taxibilar, men huruvida det är ett hot mot den personliga integriteten får prövas från fall till fall.
- Anser att Sverige kan motstå krav från omvärlden om ökad övervakning på grund av att olika länder i Europa har så olika syn eftersom de har olika erfarenheter av terrorism. Exempelvis så har Storbritannien och Spanien en lång erfarenhet att leva med ett terrorhot omkring sig.
- Givetvis skulle nya terrordåd intensifiera debatten om behov av ökad övervakning, speciellt om det sker här i Sverige. Det får samma effekt som mordet på Anna Lindh, där debatten blev intensiv om skyddet för våra politiker.
- Ämnet är svårt att svara på eftersom det innehåller så mycket som exempelvis inrikespolitik, utrikespolitik, juridik etc.

6.2.4 Riksdagsledamot 4 (Mp)

Telefonintervjun med Riksdagsledamot 4 resulterade i följande:

- Terrorismen är ett hot mot den personliga integriteten, vilket vi redan har sett flera exempel på. Den fängslade svensken på Guantanamo-basen i Kuba, de frysta tillgångarna för de svenska medborgarna, flygplanslistorna, Eu:s nya terrorlagstiftning, de utvisade somaliasvenskarna.
- Anser att lagen behöver ses över, det krävs en generell integritetslagstiftning för att fånga upp en ny situation.
- Sverige skulle kunna motstå krav om övervakning från vår omvärld, men hittills har Sveriges regering visat undfallenhet och accepterat den nya situationen.
- Om nya säkerhetssystem skulle tas i bruk skulle det ytterligare undergräva människors rätt till integritet, det som vi en gång gått i krig för, undergräva demokratin helt enkelt..

- Nya terrordåd skulle ge ytterligare övervakning och minska enskilda människor möjlighet att hävda sin rätt.
- Går helt klart mot ett övervakningssamhälle.

6.2.5 Riksdagsledamot 5 (C)

Telefonintervjun med Riksdagsledamot 5 resulterade i följande:

- Anser inte att terrorismen generellt ute i stora världen är ett hot mot den personliga integriteten. Utan först när det slår mot det demokratiska samhället som det kan bli ett hot.
- Vi har redan sett flera exempel på hur tillgångarna för de utpekade terroristerna har blivit frysta, den svenske fången på Kuba som på ett regelvidrigt sätt sitter inlåst utan rättegång, och de flygplanslistor som EU lämnat ut till USA, vilket var tvunget för att européer överhuvudtaget skulle kunna flyga dit. Men det skall tillsättas en integritetsutredning för att diskutera integritetsfrågor i olika sammanhang.
- Lagstiftningen måste ses över, dels på grund av det nya terroristhotet och dels för att den nya tekniken skapar möjlighet för övervakning på ett annat sätt än tidigare.
- Sverige har en skyldighet att samverka aktivt med andra länder för att bekämpa terrorism. Men det är viktigt att detta arbete sköts med respekt för mänskliga rättigheter.
- Det finns alltid risker med att nya säkerhetssystem skulle kunna användas till att användas till annan information. Som exempel så användes efter mordet på Anna Lindh det så kallade PKU-registret (blodprovsregistret) för att lösa brottet. Detta blev omdebatterat för att det inte var meningen att det skulle användas till något annat. Men det är viktigt att förstå att vi nu lever i en ny tid och att vi kanske behöver ompröva gamla bedömningar.
- Nya terrordåd skulle givetvis påverka utvecklingen mot nya övervakningssystem. Vi såg redan efter händelsen i Madrid att tröskeln har höjts med de lagar EU införde. Men påpekar vikten av att ta sig an grundproblemen till terrorismen. Ser en fara i att vi bygger allt högre murar omkring oss med diverse säkerhetssystem utan att i någon större utsträckning titta på de orsaker som föder terrorism.
- När det gäller övervakning i allmänhet öppnar den nya tekniken dörrar till kameraövervakning på allt fler platser. Grundtanken är att den skall vara ett hjälpmedel och inte ett hot mot medborgarna. Men problemet är att se till att den överskottsinformation som kameraövervakning ger inte används på fel sätt så att enskilda individer får sin integritet kränkt.

7 Analys

Detta kapitel kommer inledningsvis att innehålla en analys av varje fråga för sig för att sedan avslutas med en sammantagen analys.

7.1 Analys av varje enskild fråga

7.1.1 Anser du att terrorismen är ett hot mot den personliga integriteten i Sverige?

En klar majoritet av de tillfrågade respondenterna anser att terrorismen är ett hot mot den personliga integriteten i Sverige. Den respondent som inte ansåg att så var fallet menade att tvångslagstiftning alltid är en inskränkning, men att det är nödvändigt för att förebygga brott. Om denna åsikt har ett samband med att respondenten har uppdrag i både justitieutskottet och lagutskottet går bara att spekulera i.

Men flera av respondenterna menar dock att Sverige och Europa inte kommer att gå så långt som USA gör med sina övervakningsmetoder. Bland annat är Rikspolisstyrelsen starkt kritisk till USA: s PATRIOT Act, där de amerikanska polismyndigheterna på lösa grunder kan sätta en ökad övervakning på enskilda individer. Denna kritik ger stöd åt Olssons (2003) åsikt att lagen kan få långtgående konsekvenser för enskilda individers integritet. Lagen förespråkar inte hur den tekniska övervakningen skall utföras, utan polismyndigheterna får själva avgöra hur den skall ske. Enligt Hammar (2003) har de amerikanska myndigheterna exempelvis rätt att begära ut listor över vilka webbplatser enskilda individer har besökt.

Även om USA: s inflytande som stormakt inte skall underskattas så kan Rikspolisstyrelsens kritik mot lagen uppfattas som en försäkran om att någon liknande lag inte kommer till stånd i Sverige. Dessutom kan det bli en drivkraft för myndigheterna att ytterligare stärka reglerna för hur datorbaserad information skall användas.

7.1.2 Vilka effekter kan terrorismen få för skyddet för den personliga integriteten i Sverige?

Endast två av de tillfrågade respondenterna valde att svara på frågan. Rikspolisstyrelsen menar att brottsbekämpning hela tiden är en balansgång mellan en effektiv brottsbekämpning och en kränkning av den personliga integriteten. De ser även tendenser till att myndigheterna blir allt mer positiva till olika övervakningsmetoder ju grövre brott som begås. Den andra respondenten menar att brottslingar själva har försatt sig i en situation där deras integritet får en lägre prioritet. (Men anser samtidigt att det är viktigt att hålla isär integritetskränkningar mellan brottslingar och allmänheten.)

Dessa åsikter kan, trots få svar, antyda att myndigheterna är beredda att tillåta nya övervakningsmetoder för att bekämpa grövre brottslighet. Men konsekvensen av att införa nya metoder kan bli att även oskyldiga människor utsätts för en integritetskränkande behandling genom exempelvis kontroll av e-post- och Internettrafik.

7.1.3 Har vi sett några effekter av en ökad övervakning i Sverige?

Hälften av de tillfrågade respondenterna anser att vi i Sverige redan har sett flera exempel på en ökad övervakning. De nämner flera fall som de menar har en direkt koppling till terrorism. Exempelvis de personer som utpekades som terrorister och fick sina tillgångar spärrade här i Sverige, den svenske fången på Kuba, flygplanslistorna och EU:s nya direktiv för bekämpning av terrorism.

De resterande respondenterna har inget exempel på att någon ökad övervakning inträffat. Men en av dem svarade att brottslingar får räkna med att deras integritet får en annan prioritet. Ett sådant uttalande kan tolkas som att respondenten egentligen menar att det har förekommit en viss ökad övervakning med anledningen av händelsen i New York. Att även Rikspolisstyrelsen hävdar att de inte har något exempel på ökad övervakning är inte så anmärkningsvärt. Eftersom det inte har fattats några drastiska övervakningsbeslut av makthavarna så kan de inte gärna komma med påståenden om att en ökad övervakning förekommit.

Men faktum kvarstår att svenska medborgare i Sverige har fått sina tillgångar frusna efter att de blivit utpekade som terrorister. Detta stärker Olssons (2003) farhågor om att stora grupper av medborgare riskerar att få sina rättigheter och integritetsskydd upphävd. Även om de utpekade medborgarna idag har fått tillbaka sina tillgångar så får de troligtvis problem om de har tänkt sig att flyga till den amerikanska kontinenten. Vid en kontroll mot de databaser som Capps 11-systemet använder kommer de troligtvis inte att få gå ombord på ett flygplan till USA.

7.1.4 Anser du att lagen är tillräcklig för att skydda den personliga integriteten?

Ungefär hälften av de tillfrågade respondenterna anser att lagen behöver ses över, vilket enligt vissa också skall ske genom en integritetsutredning. Den andra tillfrågade halvan uppvisar en mer vacklande hållning. En av respondenterna svarar att det är en fråga som får avgöras från fall till fall. Rikspolisstyrelsen däremot menar att lagen idag är tillräcklig men att det gäller att vara uppmärksam eftersom den tekniska utvecklingen går snabbt.

Dessa svar kan uppfattas som att det finns ett behov av att se över skyddet för den personliga integriteten. Några av respondenterna svarar också att det kommer att tillsättas en integritetsutredning för att se över olika övervakningsmetoder. Detta är nog nödvändigt för att inte, som Ström (2003) påpekar, förfalla till teknikfientlighet och säga nej till den tekniska utvecklingen. Han menar vidare att det gäller att ta kontroll över hur tekniken används och börja tillämpa en IT-etik, som får en central roll i den fortsatta tekniska utvecklingen.

7.1.5 Kommer Sverige att kunna motstå ett eventuellt krav om ökad övervakning från vår omvärld?

Flertalet av respondenterna anser att vi inte har någon möjlighet att ställa oss utanför omvärldens krav på utökad övervakning. Men de tenderar att vara oense om vilken makt EU har inom denna fråga. En del menar att Sverige inte kan neka EU om de kommer med krav på ökad övervakning. Andra hävdar att det är upp till varje medlemsland att besluta i frågan.

En anledning till att åsikterna skiljer sig åt kan vara det omfattande regelverk som omgärdar EU, vilket gör det svårt att ha kontroll på alla lagar och paragrafer. Dessutom har troligtvis en del av respondenterna mer arbetsuppgifter som rör EU-området än andra, vilket också kan förklara de olika ståndpunkterna.

Det som ger stöd åt de respondenter som ansåg att Sverige får rätta sig efter EU:s beslut är den terroristplan som EU:s medlemsländer enades om efter händelsen i Madrid. Enligt Böe (2004) skall en databas upprättas där personer med anknytning till terroraktivitet registreras, även obligatorisk lagring av telefon och datakommunikation skall utföras och fingeravtryck skall finnas i både pass och id-kort.

7.1.6 Vilka risker ser du om nya säkerhetssystem tas i bruk för att förhindra nya terrordåd?

De respondenter som svarade på denna fråga menar att risken finns att sådana övervakningssystem kan användas till annat än vad det ursprungligen är tänkt. Ett sådant exempel inträffade också efter mordet på utrikesminister Anna Lindh, då PKU-registret (blodprovsregistret) användes för att stärka bevisningen mot mördaren. En av respondenterna påpekar dock att vi nu lever i en ny tid och att vi behöver ompröva gamla bedömningar.

Detta kan också uppfattas som att det finns ett behov av att se över lagen för den personliga integriteten. Respondenternas svar kan innebära att de register som idag är sekretessbelagda kan i en framtid bli offentliga. Dessa funderingar stärks av Rikspolisstyrelsens uppfattning om myndigheternas ökade tolerans för nya övervakningsmetoder vid grövre brottslighet.

7.1.7 Vilka effekter tror du att nya terrordåd skulle få?

En klar majoritet av respondenterna var överrens om att förnyade terrordåd skulle påskynda en utveckling av nya övervakningssystem för att kunna skydda medborgarna. Men Rikspolisstyrelsen poängterar att det hela tiden är en övervägning om vilket pris vi vill betala för att skydda oss. En av respondenterna påpekar dessutom vikten av att istället för att bygga murar av övervakningssystem omkring oss, behöver vi även titta på de faktorer som föder terrorism.

Detta kan leda till att Europa och i förlängningen även Sverige får liknande övervakningssystem som verkar vara under utveckling i USA. Den nysläppta pressrealesen (Bilaga) som datainspektionen tipsade om visar vilket inflytande USA har på Europa. Enligt de nya bestämmelserna skall flygbolagen inom EU förse de amerikanska myndigheterna med personuppgifter från sina register, för att de överhuvudtaget skall kunna trafikera amerikanskt luftrum.

7.1.8 Övervakning i allmänhet – går vi mot ett övervakningssamhälle?

En klar majoritet av respondenternas uppfattning är att vi i allt högre grad går mot ett övervakningssamhälle. De flesta uttryckte en oro över den alltmer tilltagande kameraövervakningen som används för att förebygga olika typer av brott. De pekar bland annat på att den överskottsinformation som kameraövervakning ger kan användas till att kränka enskilda individers integritet.

Respondenternas uppfattning ger stöd åt Olssons (2003) och Ströms (2003) åsikt att övervakning tenderar att bli alltmer accepterat, vilket på sikt kan leda till ett övervakningssamhälle där grupper av medborgare kan få sina rättigheter och integritetsskydd upphävd.

Detta kan tolkas som att vi i Sverige går mot en osäker framtid när det gäller vissa övervakningsmetoder. Risken finns att kameraövervakning blir allt mer accepterat på fler offentliga platser. Även utvecklingen inom biometrin innebär en möjlighet till en förenklad personkontroll.

7.2 Sammantagen analys

Detta avsnitt kommer att lyfta fram de punkter som denna studie kan dra slutsatser om. Inledningsvis kommer undersökningens problemställning att behandlas. Därefter kommer de övriga slutsatserna bearbetas.

- Denna studie kan ej påvisa en ökad övervakning i Sverige med anledning av terrorismen. Flera av respondenterna har förvisso lämnat exempel på flera fall där det enligt deras åsikt har förekommit en ökad övervakning med anledning av USA:s deklarerade ”krig mot terrorismen”.

De svenska medborgarna som utpekades som terrorister fick bevisligen sina tillgångar spärrade, men det går inte påvisa att det var ett resultat av en ökad övervakning som skett i Sverige. Även de andra fallen som respondenterna angivit kan inte med säkerhet kopplas till en ökad övervakning.

- En klar majoritet av de tillfrågade respondenterna ansåg att terrorismen är ett hot mot den personliga integriteten i Sverige, även om de var splittrade i åsikten om en ökad övervakning förekommit. Flera av dem vände sig mot USA:s övervakningsmetoder, som någon uttryckte inte hörde hemma i ett demokratiskt samhälle. Rikspolisstyrelsen uttryckte dessutom sitt missnöje med deras PATRIOT Act, som ger de amerikanska polismyndigheterna stort inflytande hur övervakningen skall utföras.

Denna kritik kan som tidigare diskuterats ses som en garanti för att några likartade system inte kommer till användning här i Sverige. Likartade tillgångar finns även i övriga Europa. Medborgarrättsorganisationer som brittiska Statewatch reagerade enligt Johansson (2004) på EU:s nya terrorplan, som de menar riskerar att åsidosätta de mänskliga fri- och rättigheterna. Denna plan är inte ens i närheten av de amerikanska lagarna och övervakningssystemen.

Det som däremot kan ställa till en del bekymmer även för svenska medborgare är de amerikanska övervakningssystemen som lagrar datorbaserad information i syfte att varna för tänkbara terrorister. Detta har inte minst författaren och samhällsdebattören Jan Guillou fått erfara när han nyligen blev nekad inresevisum till USA. Han fick inte ens en förklaring till varför han blev nekad inresa.

- En övervägande del av respondenterna var eniga om att Sverige inte kan motstå krav på ökad övervakning, med anledning av medlemskap i olika

sammanslutningar. Men det intressanta var att de vara oense om vilken makt EU har när det gäller övervakningsfrågor. En del ansåg att Sverige var tvungen att rätta sig efter EU: s direktiv, medan andra menade att det var upp till varje land att stifta nationella lagar.

Det som ger stöd för de respondenter som ansåg att EU: s regler gäller är den plan för bekämpning av terrorism som EU: s medlemsländer nyligen enades om. Efter mötet meddelade, enligt Johansson (2004), utrikesminister Laila Freivalds att de antagna besluten skulle genomföras.

Detta innebär bland annat att all telefon- och datakommunikationstrafik skall lagras hos telekommunikationsföretagen inom EU: s medlemsländer. Dessutom skall personer som förekommit i en brottsutredning med anknytning till terroraktivitet registreras i en databas. Detta i kombination med de från USA påtvingade flygplanslistorna visar att Sverige får svårigheter att ställa sig utanför krav på ökad övervakning.

- En klar majoritet av respondenterna svarade att nya terrordåd skulle få folkopinionen att kräva nya effektiva övervakningssystem som skydd. Att folkopinionen är en maktfaktor visar de åtgärder som vidtogs både i USA efter den 11 september och inom EU efter händelsen i Madrid den 11 mars.

Konsekvenserna av nya terrordåd här i Europa kan framtvinga liknande system som finns och är under utveckling i USA. Även om kritiken från framförallt Rikspolisstyrelsen kan upplevas som en garanti för att något sådant aldrig skulle tillåtas här i Sverige, så kanske folkopinionen är av en helt annan åsikt. Dessutom visar studien i den tidigare punkten att Sveriges självbestämmande är begränsat.

- En övervägande majoritet av de intervjuade respondenterna ansåg också att Sverige alltmer går mot ett övervakningssamhälle. De riktade främst kritik mot den tilltagande kameraövervakningen som de ansåg vara en kränkning mot den personliga integriteten. Detta stämmer väl överens med Rikspolisstyrelsens mening att en större acceptans uppvisas från myndigheternas sida när det gäller övervakningsmetoder.

Orsakerna till detta kan vara att kameraövervakningen faktiskt är en effektiv metod för att minska brottsligheten på offentliga platser. En annan orsak kan vara rent ekonomiska eftersom att det sparar in på stora personella resurser. Men risken med att övervakningen tenderar att bli alltmer accepterad är att myndigheterna inte hänger med i den tekniska utvecklingen och sätter gränsen för hur datorbaserad information skall användas.

8 Slutsatser

I detta kapitel presenteras de slutsatser som denna studie har givit genom att återkoppla till arbetets problemprecisering:

Har den internationella terrorismen efter den 11 september 2001 lett till en ökad övervakning som på sikt kan hota den personliga integriteten i Sverige?

- Denna studie kan ej påvisa en ökad övervakning med anledning av terrorismen i Sverige.

Studien har däremot kommit fram till andra slutsatser som inledningsvis inte var förväntat:

- Studien påvisar att terrorismen är ett hot mot den personliga integriteten i Sverige.
- Sverige kommer inte ensamt att kunna neka till eventuella krav på ökad övervakning på grund av medlemskap i olika sammanslutningar.
- Nya terrordåd kommer att få folkopinionen att kräva effektiva övervakningssystem som skydd.
- Studien påvisar även att Sverige går mot ett övervakningssamhälle i den bemärkelsen att kameraövervakningen.

Slutsatserna i denna studie ger ett starkt stöd för de respondenter som anser att integritetslagstiftningen behöver ses över. Resultatet kan ses som en väckarklocka för ansvariga makthavare att både se över integritetsskyddet och förtydliga vilken makt EU har när det gäller övervakningsfrågor.

9 Diskussion

Detta kapitel innehåller en granskning av resultatet och vilka faktorer som kan ha inverkat på slutresultatet. Till sist kommer förslag på fortsatt arbete inom ämnet.

9.1 Granskning av resultatet

De slutsatser som denna studie givit kan inte ses som generella eftersom endast 6 respondenter deltog i undersökningen. Med ett större antal respondenter hade förmodligen mer välgrundande slutsatser kunnat dras. Men med de bortfall av respondenter som studien drabbades av och den tidsnöd som detta innebar, fick undersökningen genomföras med dem som önskade delta.

Men de svar respondenterna givit kan ses som tillförlitliga eftersom de utfördes genom en telefonintervju som de uttryckligen visat intresse av att delta i. Dessutom var huvuddelen av respondenterna folkvalda riksdagsledamöter som inte skulle ha något intresse av att uttrycka osanningar.

Även om slutsatserna inte kan ses som generella så ger de ett starkt stöd åt Olssons (2003) och Ströms (2003) åsikt, om att övervakning tenderar att bli alltmer accepterat och att de individer som värdesätter integritetsskyddet går en mörk framtid till mötes. Även Rikspolisstyrelsens uppfattning är att de svenska myndigheternas acceptans för övervakning tenderar att bli allt större.

9.2 Faktorer som kan ha haft inverkan på resultatet

Nedan presenteras de faktorer som kan ha haft en viss inverkan på det slutgiltiga resultatet.

9.2.1 Erfarenhet av intervjuundersökning

Eftersom en större erfarenhet av intervjuundersökningar saknades så finns en möjlighet att det kan ha inverkat något på resultatet. Den intervjuform som valdes där frågorna i stort sett formades under intervjuens gång visade sig vara svårare att genomföra än vad som först befarades. Dels fanns en viss nervositet att bemästra när det inte fanns ett färdigt ”manus” att följa, vilket respondenten kan ha uppfattat som att intervjun var dåligt förberedd. Det upplevdes även svårt att snabbt hitta de frågor som öppnade upp intervjun mot de saker som respondenten var intresserad av. En person med mer erfarenhet av intervjuer av den mer öppna karaktären hade förmodligen bättre kunnat se de öppningar mot viktiga saker som intervjun ytterligare kunnat leda till.

Flera av respondenterna var dock nöjda med intervjun. De menade att intervjun i allra högsta grad var aktuell och påpekade vikten av att problemet togs upp och belystes. De ansåg även att frågorna var intressanta och att de fångade upp det mesta inom ämnet.

9.2.2 Respondenterna

En svaghet i undersökningen är att det saknas respondenter från socialdemokraterna, moderaterna och kristdemokraterna. Hur svaren från representanter för dessa partier

hade inverkat på slutresultatet går bara att spekulera i. Men helt klart är att det finns en möjlighet att resultatet kunde ha sett något annorlunda ut. Dessutom är antalet deltagande respondenter få för att det med säkerhet skall gå att dra alltför generella slutsatser.

Inledningsvis var tanken att få ett antal myndigheter att ge sin åsikt på problemställningen. Förutom Rikspolisstyrelsen uppvisade de tillfrågade myndigheterna en mycket försiktig hållning. Kontakten med myndigheterna skedde vid flera tillfällen med deras chefsjurister via e-post där de meddelade att de av olika skäl inte var intresserade att delta. Orsaken till varför de inte var intresserade kan vara ämnets känsliga karaktär. Övervakning kanske är ett ord som fortfarande inte är riktigt rumsrent. En annan orsak kan helt enkelt vara att olika myndigheter har strikta regler för vad de får uttala sig om. Men med deras medverkan kunde resultatet också ha sett annorlunda ut.

9.3 Erfarenheter

Nedan följer de erfarenheter som undersökningen har givit både när det gäller själva planeringen och de påföljande intervjuerna.

9.3.1 Planeringen

Den viktigaste erfarenheten under själva planeringsstadiet var svårigheterna att uppskatta hur lång tid varje moment fordrade för att åstadkomma en bra och realistisk tidsplan. Många oväntade faktorer påverkade tidsåtgången i undersökningen, vilket medförde att tidsplanen hela tiden blev förskjutet. Den tid som en gång har förlorats måste på något sätt arbetas igen för att den slutliga deadline skall kunna bibehållas. Då är det lätt att viktiga delmoment stressas igenom som i slutändan kan försämra delar av arbetet.

Exempel på en sådan faktor var bristen på litteratur. Bristen bestod dels av att inte så mycket ännu är skrivet inom problemområdet och dels av att den litteratur som fanns inte var tillgänglig på grund av alla examensarbeten. Detta löstes genom att söka de aktuella böckerna på annan ort. Däremot fanns som tidigare nämnts en stor mängd artiklar publicerade på Internet där bedömningen av dess trovärdighet också tog tid i anspråk.

Ett annat exempel var svårigheterna att få tag i intresserade respondenter till undersökningen. De som ursprungligen var påtänkta visade med något undantag inte något som helst intresse av att delta. Detta bortfall fick till följd att nya respondenter, under stor tidspress, var tvunget att sökas för att undersökningen överhuvudtaget skulle kunna genomföras. Med facit i hand borde en kontakt med respondenterna ha tagits redan under det initiala skedet för att försäkra sig om deras medverkan.

9.3.2 Intervjuer

En annan viktig erfarenhet var de telefonintervjuer som genomfördes. Förutom de erfarenheter som behandlades under 9.2.1 så upplevdes svårigheten med att förhålla sig opartisk vid intervjutillfället. Det är lätt som intervjuare, med egna åsikter om problemet, att lägga ord i mun på respondenten. Denna insikt fanns innan intervjutillfällena och beaktades under hela processen.

9.4 Förslag på fortsatt arbete

Här kommer några förslag på ett fortsatt arbete inom ämnet.

- Ett 20-poängsarbete inom ämnet bör kunna ge ett bättre svar på frågeställningen än vad denna undersökning gjort. Om något eller några år kommer det dessutom antagligen finnas mer relevant litteratur och artiklar om problemet.
- Eftersom de olika respondenterna uppvisade oenighet om vilken makt EU har när det gäller att lagstifta om övervakningsregler för sina medlemsländer, kan en sådan studie ha ett stort intresse.

Referenslista

Betänkande av 11 september-utredningen (2003) *Vår beredskap efter den 11 september*

Tillgänglig på Internet:

http://www.sakerhetspolisen.se/Hogerartiklar/11_september.htm

[Hämtad: 040328]

Böe, S. (2004) *Europa rustar för krig*

Tillgänglig på Internet:

<http://skolan.presstext.prb.se.persefone.his.se:5000/bin/neta2gate?f=doc&state=cpn03e.4.1>

[Hämtad: 040330]

Hammar, H. (2003) *THE PATRIOT ACT*

Tillgänglig på Internet:

<http://www.mediarkivet.se.persefone.his.se:5000/servlet/ma.mvc.Controller?command=ShowArticle&TABS=Y&RID=903514583&AID=8293303&NTH=1&EXPANDED=&GROUPBY=NONE&ARTICLESPERPAGE=20&NOCACHE=1093808122439>

[Hämtad: 040330]

Johansson, A. (2004) *Skärpt kamp mot terrorismen EU ökar resurser och samarbetemen mänskliga rättigheter ska efterlevas*

Tillgänglig på Internet:

<http://www.mediarkivet.se.persefone.his.se:5000/servlet/ma.mvc.Controller?command=ShowArticle&TABS=Y&RID=880903198&AID=8852183&NTH=1&EXPANDED=&GROUPBY=NONE&ARTICLESPERPAGE=20&NOCACHE=1093808371868>

[Hämtad: 040405]

Nationalencyklopedin (1995)

Bokförlaget Bra Böcker AB, Höganäs

Olsson, A.R. (2003) *Efter 11 september 2001: Kan Storebror hejdas*

Tillgänglig på Internet:

<http://www.teldok.org/pdf/149.pdf>

Olsson, A.R. (2003) *USA:s spionorgan skrämmer*

Tillgänglig på Internet:

http://www.svd.se/dynamiskt/Brannpunkt/did_4911524.asp

[Hämtad: 040326]

Patel, R & Davidsson, B. (1994) *Forskningsmetodikens grunder – att planera, genomföra och rapportera en undersökning*. Lund: Studentlitteratur

Ström, P. (2003) *Övervakad-elektroniska fotspår och snokarsamhället*.

Kristianstad: Liber

Åhlund, C. (2003) *Bryt tystnaden om Echelon*

Tillgänglig på Internet:

http://www.svd.se/dynamiskt/Brannpunkt/did_4536935.asp
[Hämtad: 040323]

Bilaga – Kommissionen garanterar skydd av transatlantiska flygpassagerares personuppgifter

”Bilagan går endast att rekvirera från biblioteket vid Högskolan i Skövde.

E-post: biblioteket@bib.his.se”